

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач випускової кафедри

_____ Е.В. Лузік

« _____ » _____ 2021 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «БАКАЛАВР»

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність 053 «Психологія»

Освітньо-професійна програма «Практична психологія»

Тема: «Психологічні особливості розвитку сприймання у дітей молодшого шкільного віку»

Виконавець: студентка 426 групи Страшенко Ольга Володимирівна

Керівник: старший викладач Демченко Наталія Іванівна

Нормоконтролер: _____

Бородінова Л.Ю.

КИЇВ 2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій
Кафедра педагогіки та психології професійної освіти
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Практична психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Е. Лузік

«__» _____ 2021р.

ЗАВДАННЯ

на виконання дипломної роботи

Страшенко Ольги Володимирівни

1. Тема дипломної роботи «Психологічні особливості розвитку сприймання у дітей молодшого шкільного віку» затверджена наказом ректора від «26» березня 2021 р. наказ №483/ст.

2. Термін виконання роботи: з 22.02.2021 до 01.06.2021 р.

3. Вихідні дані до роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів висновків до першого, другого та третього розділу загальних висновків, списку використаних джерел та додатків загальним обсягом 56сторінок, з них обсяг основного тексту 49 сторінок, список використаних джерел нараховує 35 позиції.

4. Зміст пояснювальної записки: Вступ; Розділ 1. Теоретико-методологічний аналіз стану дослідженості проблеми сприймання у педагогічній та віковій психології; Висновки до першого розділу; Розділ 2. Емпіричне дослідження сприймання молодших школярів; Висновки до другого розділу; Розділ 3. Психокорекція сприймання молодших школярів засобами арт-терапії; Висновки до третього розділу; Висновки; Список використаних джерел та література; Додатки.

5. Перелік обов'язкового графічного (ілюстративного матеріалу): таблиці, рисунки, діаграми, графіки.

Календарний план-графік

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Опрацювання та реферування літератури з теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження	22.02.2021	
2.	Формулювання теми, мети, завдання дослідження. Написання вступу. Складання попереднього плану роботи. Узгодження з керівником	01.03.2021	
3.	Написання першого розділу. Подання керівникові на перевірку	01.04.2021	
4.	Написання другого розділу. Подання керівникові на перевірку	01.05.2020	
5.	Оформлення роботи. Подання керівникові на перевірку	10.05.2021	
6.	Попередній захист дипломної роботи	19.05.2021	
7.	Опрацювання зауважень і виправлення недоліків	30.05.2021	
8.	Подання остаточного варіанта на кафедрі для перевірки на академічну доброчесність	31.05..2021	
9.	Подання дипломної роботи на рецензування	02.06.2021	
10.	Захист роботи	15.06.2021	

6. Дата видачі завдання: «22» лютого 2021 р.

Керівник дипломної роботи _____ Демченко Н. І.

(підпис керівника) (П.І.Б.)

Завдання прийняв до виконання _____ Стращенко О. В.

(підпис випускника) (П.І.Б.)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «Психологічні особливості розвитку сприймання у дітей молодшого шкільного віку»: 56 сторінок, 35 використаних джерел та літератури, 5 додатків.

Об'єкт дослідження – вікові особливості сприймання у молодших школярів.

Предмет дослідження – особливості розвитку сприймання у молодших школярів.

Мета роботи – теоретичне обґрунтування та експериментальне дослідження психологічних особливостей розвитку сприймання у молодших школярів.

У дипломній роботі розкрито поняття сприймання, проаналізовано особливості сприймання дітей молодшого шкільного віку, зокрема, властивості сприймання (предметність, цілісність, структурність, константність, осмисленість, вибірковість). Крім того, встановлено взаємозв'язок розвитку сприймання з розвитком всієї когнітивної сфери дитини. Описано розроблену психокорекційну програму розвитку сприймання молодших школярів, засобами арт-терапії.

Практичне значення дослідження полягає в розробці психокорекційної програми з розвитку сприймання молодших школярів засобами арт-терапії. Результати дослідження можуть бути використані практичними психологами, вчителями шкіл та батьками для підвищення рівня сприймання дітей молодшого шкільного віку.

СПРИЙМАННЯ, МОЛОДШІ ШКОЛЯРІ, РОЗВИТОК СПРИЙМАННЯ, ПСИХОКОРЕКЦІЙНА ПРОГРАМА, РІВЕНЬ СПРИЙМАННЯ, АРТ-ТЕРАПІЯ

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ РОЗВИТКУ СПРИЙМАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	9
1.1. Сприймання як предмет психологічного дослідження.....	9
1.2. Психологічні особливості сприймання у дітей молодшого шкільного віку.....	16
Висновки до першого розділу.....	21
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ СПРИЙМАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	23
2.1. Характеристика вибірки, етапів та методик дослідження.....	23
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження рівня сприймання молодших школярів.....	25
2.3. Рекомендації вчителям та батькам щодо роботи з дітьми з низьким рівнем сприймання.....	30
Висновки до другого розділу.....	33
РОЗДІЛ 3. ПСИХОКОРЕКЦІЯ СПРИЙМАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ АРТТЕРАПІЇ	35
3.1. Розробка, обґрунтування та зміст програми психокорекції сприймання молодших школярів засобами арттерапії.....	35
3.2. Аналіз ефективності впливу впровадженої програми	41
Висновки до третього розділу.....	46
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	50
ДОДАТКИ	53

ВСТУП

Психічні пізнавальні процеси, тобто, відчуття, сприйняття, пам'ять, увага, уява, мислення є основою когнітивної сфери особистості, тому в результаті їхньої взаємодії відбувається отримання, переробка, зберігання та відтворення як сенсорної інформації, що отримується із навколишнього світу, так і творчих здібностей, що формуються в ході особистісного розвитку.

Найбільш активний період навчальної діяльності відбувається саме у молодшому шкільному віці, який є періодом інтенсивного і якісного перетворення всіх пізнавальних процесів. Тому значної уваги вимагає початкова ланка освіти, оскільки, актуальнішим завданням навчального процесу молодшої школи є формування та розвиток більшості загальних знань, вмінь та навичок, розумових операцій, вдосконалення мовлення, пам'яті, уваги, уяви, відчуття, сприймання.

При цьому, недостатньо уваги приділяється проблемі формування когнітивної сфери молодших школярів, не використовуються засоби покращення ефективності психічних пізнавальних процесів як вчителями молодших класів, так і батьками школярів, що зумовлює актуальність досліджень за цією темою.

Метою дипломної роботи є теоретичне обґрунтування та експериментальне дослідження психологічних особливостей розвитку сприймання у молодших школярів.

Відповідно до мети роботи, сформульовано наступні *завдання* роботи:

1. Теоретично дослідити вікові особливості сприймання молодших школярів.
- 2.. Обґрунтувати вибірку, етапи та методики дослідження.
3. Провести експериментальне дослідження особливостей сприймання молодших школярів.
4. Здійснити аналіз та інтерпретацію результатів дослідження рівня сприймання молодших школярів.
5. Розробити програму психокорекції сприймання молодших школярів засобами арттерапії та проаналізувати ефективність її впливу.

Згідно визначеною меті та завданням дипломної роботи визначено об'єкт та предмет дослідження.

Об'єкт дослідження – вікові особливості сприймання у молодших школярів.

Предмет дослідження – особливості розвитку сприймання у молодших школярів.

Методи дослідження: теоретико-методологічний аналіз психологічної наукової літератури з проблеми даного дослідження; методика з діагностики сприймання молодших школярів Л. Ф. Тихомірової, методика діагностики об'єму сприймання, методика для діагностики особливостей швидкості сприймання молодших школярів; метод статистично-математичної обробки даних, а саме, розрахунок рівня значущості за t-критерієм Стьюдента.

Дослідженням когнітивної сфери особистості займались вітчизняні вчені Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, В. П. Зінченко, О. М. Леонтьєв, С. А. Гончаренко та зарубіжні дослідники: Ф. Бартлетт, Р. Гарднер, Дж. Келлі, С. Палмер, Ж. Піаже, Д. Раппапорт, У. Скотт, Х. Шродер та інші. [8], [11], [15], [19], [26].

Практичне значення дослідження полягає в тому, що результати можуть бути використані в діяльності вчителів молодших класів, психологів для корекції розвитку пізнавальних процесів молодших школярів.

Структура та обсяг дипломної роботи. Дипломна робота з теми «Психологічні особливості розвитку сприймання у дітей молодшого шкільного віку» складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 35 найменування, практичних рекомендацій, 5 додатків. Наукова робота містить 10 таблиць, 7 рисунків. Загальний обсяг роботи – 56 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ РОЗВИТКУ СПРИЙМАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1 Сприймання як предмет психологічного дослідження

Відчуття, за допомогою яких пізнають окремі властивості предметів та явищ об'єктивної дійсності, та сприймань, які дають цілісний образ предмета або явища, люди отримують знання про навколишній світ. Дані форми відображення це процеси чуттєвого пізнання.

Сприймання – це відображення у свідомості людей предметів та явищ у сукупності їх якостей та частин, які діють в певний момент на органи чуття. Як і відчуття, сприймання виникають тільки при безпосередній дії об'єктів на аналізатори, перехід від відчуттів до сприймань є переходом до більш складного та повного відображення їх. В процесі сприймання не тільки відображається те, що світиться, звучить чи пахне, а й пейзажі, художня картина, музична мелодія.

Сприймання не є сумою окремих відчуттів, хоча й передбачає їх наявність у відображенні дійсності, воно залежить від конкретних відношень, які є між відчуттями, а взаємозв'язок яких, в свою чергу, залежить від зв'язків та відношень між різними частинами предметів та явищ, якостями, властивостями.

Сприймання неможливе без відчуттів, однак, крім відчуттів, сприймання включає досвід людей у виді уявлень та знань, будь-яке сприймання залежить від попереднього досвіду людей.

Предмет, коли діє на аналізатори людей, завжди будь-якою мірою активізує раніше утворені тимчасові нервові зв'язки, що є надбанням їх життєвого досвіду, тому не можливо в образі деякого предмета відокремити те, що виникає в конкретний момент, від того, що отримано з досвіду. Не існує сприймань, що фіксувалися б тільки враженнями, які безпосередньо отримуються від об'єктів.

Попередній досвід пришвидшує процес виділення об'єкта, виокремлення його особливостей, наповнює зміст сприймання, підвищує його точність, повноту.

Сприймання предметів та людей, з якими суб'єкт має справу, умов, в яких він функціонує, становить так потрібну передумову усвідомленої людської діяльності, життєва практика вимагає від людей переходу від мимовільного сприймання до цілеспрямованого спостереження, на даній стадії сприймання вже трансформується в своєрідну теоретичну діяльність (С.Л. Рубінштейн), що включає аналіз, синтез, розуміння та обдумування сприйнятого [27].

Отож, виникаючи як компонент або умова конкретної практичної діяльності, сприймання у формі спостереження переходить у більш або менш складну діяльність мислення, в системі якого воно отримує нові своєрідні рис, при розвитку, сприймання дійсності переходить у художню творчість, набуває естетичного характеру.

Сприймаючи, люди не тільки бачать, а й дивляться, не тільки чує, а й слухає, а інколи не тільки дивиться, а й розглядає, вдивляється, не тільки слухає, але й прислуховується, вони активно вибирають настанову, що забезпечує адекватне сприймання предмета.

Сприймаючи, суб'єкт виконує певну діяльність, що направлена на те, щоб образ сприймання набув відповідності з предметом, який є об'єктом не тільки усвідомлення, але й практичної дії, що контролює усвідомлення.

Процес сприймання пов'язаний з іншими психічними процесами, тобто, завдяки мисленню здійснюється усвідомлення того, що сприймаємо; завдяки мові називають предмет сприймання; почуття допомагають виробити певне ставлення до того, що сприймаємо; завдяки волі організують процес сприймання.

Сприймання відіграє вагоме значення в процесі пізнання людьми об'єктивної дійсності, разом з відчуттями, сприймання є джерелом всіх знань про довкілля, воно розвивається в процесі діяльності людей як необхідна умова орієнтування в навколишній дійсності. Люди відображають різноманітні предмети та явища в умовах своєї діяльності, відповідність сприймання явищам об'єктивної реальності перевіряється в практичній діяльності.

Фізіологічною основою сприймання є складна аналітико-синтетична діяльність всієї кори головного мозку, в процесі сприймання аналіз набуває

диференційованішого характеру, виокремлені шляхом аналізу елементи об'єктів формуються в складні комплекси. Дане формування зумовлено об'єктивними просторовими, часовими й іншими зв'язками самих явищ.

Наприклад, сприймання слів при читанні, вене включає в себе виділення окремих букв та об'єднання їх в одне ціле, тобто, слово «море» не можна прочитати, якщо не виділити букв м, р., з іншої сторони, читають дане слово не як механічну суму окремих букв, а як цілісне утворення.

При аналітико-синтетичному характері сприймання слів відбувається врахування аспектів в методиці навчання грамоти, тобто, дітей вчать не тільки виділяти в словах кожен букву, але й розуміти їх в загальному.

Об'єднання аналізу та синтезу присутнє у сприйманні мелодії, а саме, виділяють окремі звуки, з яких формується мелодія, тобто, аналіз, та поєднують їх у конкретному звуковому співвідношенні, тобто, синтез.

В розвитку образу мелодії вагоме місце обіймає створення умовних рефлексів на конкретне, що характерне для певної мелодії співвідношення тонів, збереження якого обумовлює сприйняття мелодії як такої, незалежно від того, на якому інструменті здійснюють її відтворення.

В сприйманні здійснюється відображення предметів дійсності в поєднанні різних якостей та частин, взаємозв'язок системи аналізаторів виникає завдяки взаємодії комплексу подразників різноманітних аналізаторів, а саме, моторних, дотикових, зорових, слухових.

При сприйманні лекції, студенти бачать викладача, чують мовлення, записують основний зміст лекцій, тобто, комплекс подразників, що діють, викликає збудження в зорових, слухових, рухових рецепторах. Збудження, яке виникає, надходить у мозкові центри, як результат, формується складна система тимчасових нервових зв'язків, що дозволяють здійснювати сприймання як цілісний процес. В даному випадку основою сприймання є між аналізаторні нервові зв'язки, що обумовлюють цілісність відображення дійсності.

Процес сприймання будь-якого невідомого предмету відбувається за допомогою наявних знань, вмінь, навичок та досвіду людей, саме тому в процесі

сприймання здійснюється поновлення певних тимчасових зв'язків, що утворились дещо раніше. Внаслідок цього, формуються складні інтеграційні нервові процеси, що включають збудження від дії комплексних подразників та відновлення тимчасових нервових зв'язків, що були сформовані в минулому досвіді.

Предмет чи явище люди сприймають в певному відношенні частин, в деяких випадках важливими є не так самі складові, як їх зв'язки між собою.

Вивченню сприймання, його специфічних властивостей та типів присвячені праці вітчизняних авторів Б. Г. Ананьєва, П. Я. Гальперина, А. В. Запорожца, В. П. Зинченко, А. Н. Леонтьєва, С. Л. Рубинштейна, а також закордонних вчених В. Вундта, Дж. Гібсона, И. Мюллера, Х. Р. Шифман та інших.[1], [11], [15], [19], [27], [10], [12], [22], [34]

Вченим І. П. Павловим встановлений рефлекс на відношення як фізіологічна основа сприймання, науковець експериментально дослідив, що при сприйманні певних явищ сигнальне значення мають не стільки подразники, як особливості співвідношень між ними, та тому рефлекс формується в основному на відношеннях між подразниками [25].

Значну функцію в процесі сприймання відіграє друга сигнальна система, вона з'ясовує зміст людського сприймання, за допомогою мови та мислення, сприймання людей має відмінність від сприймання тварин.

Друга сигнальна система формує предмет, що сприймають, словесним сигналом, визначає розуміння першої сигнальних подразників, надає сприйманню людей довільного характеру, поєднує його з активністю особистості, вона сприяє усвідомленню та обдумуванню предметів, що відображаються, та здійснює регулювання процесом розвитку сприймання людей.

Сприймання не лише включається в дії людей та регулює їх, воно стає значимою перцептивною дією, що направлена на формування образу, який потрібний людям, об'єкта, виокремлення його вагомих зовнішніх ознак, детальніше ознайомлення з ним, порівняння його з вже відомими об'єктами, зарахування його до окремої категорії предметів.

Згідно психофізіологічних досліджень, в процесі сприймання відбувається керування дією, сенсомоторні процеси інформують про особливості діючих предметів.

В усіх типах сприймань моторний компонент допомагає виокремленню об'єкта, тобто, зорове сприймання пов'язане із зорово-моторною координацією, слухове сприймання розпочинається з фіксації подразнення за рахунок повернення слухового аналізатора до джерела звуку, дотикове сприймання визначається узгодженістю моторних аналізаторів. Вчений І. М. Сеченов вказував, що сенсорний та руховий апарати під час отримання досвіду об'єднані в одну відображальну систему [29].

В психології детально дослідження зорові перцептивні дії, вони нагадують «маніпулятивні дії», тобто рухи рук, які торкаються предмету, виявляючи особливості його структури, форми, величини, матеріальною величиною зорових перцептивних дій є рухи очей, вивчення яких при сприйманні об'єктів різноманітної складності, реальних предметів їх зображень показало, що вони потрібні для створення образу предмета, виправлення відхилень у відтворенні дійсності, що природно виникають за законами оптики, утворення можливості бачити предмети такими, якими вони є в дійсності.

Спершу рухи очей є розгорнуті, хаотичні, згодом вони отримують впорядкований характер, стають економнішими, тоді, коли образ склався, він стає основою для розпізнавання предмету при повторному його сприйманні, що може відбуватися й без зовнішнього рухового компонента.

Сприймання передбачає надто високе формування не тільки сенсорного, але й рухового апарату, якщо скоординована, направлена на предмет дія передбачає сприймання предмета, одночасно й сприймання як усвідомлення предметів, знаходяться поруч та протидіють суб'єктові, передбачає змогу не тільки автоматично реагувати на сенсорний подразник, але й керувати предметами в узгоджених діях.

Сприймання просторового розташування предметів, як правило, розвивається в процесі дійсного рухового володіння простором, спочатку через рухи дотику, а згодом діють рухи переміщення.

Даний зв'язок з дією, з певною діяльністю виокремлює повний шлях історичного формування сприймання. Своєрідний аспект, в якому люди сприймають предмети навколишнього середовища, виокремлюючи в ньому конкретні сторони, як правило, обумовлений бажанням формування вищих, тільки людських форм сприймання, він однозначно пов'язаний з усім історичним формуванням культури, а саме, музики, мистецтва, живопису.

В своєрідних видах діяльності, для прикладу, в художній творчості, даний зв'язок сприймання з діяльністю проявляється дуже чітко, структурно. Процес сприймання дійсності художниками та процес зображення сприйнятого немає можливості відокремлювати один від одного, не тільки творчість обумовлена сприйманням, але й саме сприймання конкретною мірою обумовлене зображенням художньо сприйнятого, воно підпорядковане умовам зображення та перефразоване відповідно до нього. Процеси художнього зображення та художнього сприймання, взаємодіють між собою, утворюючи єдність.

Художнє сприймання набуває аналогії між співвідношенням сприйнятого та його зображенням в рисунку, живописі, з однієї сторони, та між мисленням та мовою, з іншої сторони. Як мова, в якій розвивається мислення, бере участь у його розвитку, так і художнє зображення сприйнятого не тільки виражає, але й розвиває сприймання художників, в той же ж час виховує та розвиває сприймання людей, які на художніх творах вчаться сприймати навколишній світ.

Сприймання не тільки пов'язане з дією та діяльністю, але й саме воно є специфічною пізнавальною діяльністю, яка полягає в співставленні чуттєвих якостей предмета, що виникають при сприйманні.

Показники адекватності образів сприймання дійсності формуються під впливом умов життя та навчання та піддаються переформуванню, про цей факт вказують й дані про сприймання сліпонароджених в перші дні після видалення катаракти.

Спостерігання за хворим, що став сліпим в десятимісячному віці та якому повернули зір через 51 рік, вказує на те, що після операції, коли пов'язку зняли з очей, він не побачив нічого, крім розмитих силуетів, він не побачив всього світу предметів при розплющені очей, згодом зір відновився, однак світ він сприймає практично безколірним та розмитим.

Певний час зорове сприймання хворого було обмежене тим, що він пізнав крізь дотик, так і не навчившись читати очима, хоча й міг при допомозі зору розпізнавати заголовні букви та числа, тому що в школі для незрячих його навчили читати заголовні букви, його малюнки вказували на неспроможність відтворити те, чого він раніше не міг пізнати через дотик, він навіть через рік після того, як повернувся зір, не міг намалювати складний предмет, в тому випадку, якщо його неможливо було дослідити та торкнутися руками.

Спостереження за сліпонародженими, яким зір повернувся в дорослому віці, вказують на те, що сприйманню треба навчитися, тобто, сприймання – це система перцептивних дій, та оволодіння ними потребує спеціалізованого навчання та досвіду.

1.2. Психологічні особливості сприймання у дітей молодшого шкільного віку

Як ми вже визначили в попередньому підрозділі, сприйняття лежить в основі психічного розвитку людини і пізнання нею реальної дійсності. Основою пізнання молодшого школяра є безпосереднє сприймання навколишнього світу. Для навчальної діяльності важливі всі види сприймання: сприйняття форми предметів, часу, простору.

Не зважаючи на те, що, діти на момент вступу до школи мають достатній рівень розвитку гостроти зору, слуху, відрізняють форми та кольори предметів, тим не менш процес їхньої навчально діяльності вимагає новий рівень розвитку сприймання, тому що для засвоєння навчальної інформації потрібна довільність та усвідомлення перцептивної діяльності.

Вже у першому класі, школярі виробляють вміння сприймати предмети відповідно до потреб та інтересів, які виникають у процесі навчання, та свого попереднього досвіду. Наприкінці молодшого шкільного віку спостереження стає спеціальною діяльністю, розвивається спостережливість як риса характеру.

У молодших школярів сприймання стає більш довільним, цілеспрямованим та категорійним процесом, сприймаючи нові для них предмети та явища, учні прагнуть відносити їх до певної категорії об'єктів. Особливості сприймання молодших школярів виявляються у виконанні завдань на вибір об'єктів з певної їх сукупності. Вибираючи предмети, вони орієнтуються здебільшого на їх колір та форму.

В одних випадках за характерну ознаку предмета вони беруть форму, а в інших, колір (Лебедева Л.Д., Є. І. Ігнат'єв) [17]. Чим старші учні початкових класів, тим більша роль у їх сприйманні належить формі зростає і точність розрізнення форм предметів, молодші школярі широко використовують форму для впізнання та порівняння предметів, навіть у тих випадках, коли вони не знають назви форми. Зростання обізнаності учнів з назвами форм (трикутник, чотирикутник, круг тощо) відіграє важливу роль у розвитку точності та повноти сприймання.

У молодших школярів суттєво змінюється зоровий та дотиковий вибір заданої фігури серед інших фігур, про що свідчить зменшення часу, потрібного на зоровий та дотиковий їх пошук. Результати виконання ними завдань на вибір форм покращуються під впливом перцептивного тренування в зоровій диференціації форм фігур, при цьому не тільки зменшується час на пошук фігур, але й звужується діапазон індивідуальних відмінностей у виконанні таких завдань.

В процесі тренування помітно підвищується рівень перцептивного розрізнення форм об'єктів (О. В. Скрипченко) [30]. У першокласників трапляються труднощі в сприйманні форми та її відображенні, деякі з них допускають помилки в зображенні фігур, написанні букв чи цифр.

Згідно з дослідженням О. В. Скрипченко, у перші тижні навчання 12,3% першокласників перевернуто пишуть цифру 6; 10,6% – букву Я; 19,2% – букву Б. Більшість цих дітей відчуває труднощі й в сприйманні розміщення предметів у просторі [30]. Спостерігається, що в одних дітей швидко проходять такі особливості

в сприйманні та відтворенні об'єктів, а в деяких вони впливають на труднощі у письмі та читанні.

Частина таких дітей відноситься або до групи учнів з дисграфією, тобто, з надмірними труднощами в оволодінні письмом, або до групи дітей з дислексією, а саме, з надмірними труднощами в оволодінні читанням, однак, не тільки згадані особливості сприймання та відтворення об'єктів визначають дітей-дисграфіків та дислексиків.

Спостереження показують, що таких дітей ні в якому разі не можна зараховувати до розумово відсталих. Г. Крайг[18] та інші наводять багато фактів, коли з таких дітей виростили видатні особистості, для прикладу, Х. К. Андерсен у молодших та частково у середніх класах зараховувався до дислексиків. Велика кількість таких дітей у процесі переборення труднощів читали хоч і повільно, але вдумливо, набували віри в свої сили та ставали видатними особистостями.

Психологічний та особистісний розвиток дітей у молодшому шкільному віці обумовлюється особливістю соціальної ситуації формування навчання в початкових класах школи. На даному віковому етапі основним видом діяльності є навчання, основою якого є пізнавальний інтерес та нова соціальна позиція.

Молодший шкільний вік займає період життя дітей від 6-7 до 10-11 р. Основою для його визначення є час навчання дітей у початкових класах. Нижня межа цього вікового періоду, тобто, 6-7 років, пов'язана з переходом до навчання як систематичної та цілеспрямованої діяльності, у перші його місяці ознаки дошкільного дитинства поєднуються з ознаками школяра. Часом це поєднання є достатньо суперечливим, що виявляється в невідповідності можливостей дітей, вимогам життя, власним вимогам та вимогам школи та батьків.

Дошкільний та молодший шкільний вік показує симптом втрати безпосередності, що свідчить про те, що між бажанням будь-що зробити та самим процесом діяльності, формується певний аспект - з'ясування, що дасть дітям особлива діяльність.

Даний симптом виявляється, як внутрішня організація в тому, який зміст має для дітей здійснення діяльності: задоволення чи не задоволення власним статусом у

відносинах з дорослими, іншими дітьми, так вперше розвивається емоційно-орієнтувальна основа вчинку.

Вже в шестирічному віці діти набувають певних навичок навчання, вони без вагань залишають гру, коли група готується до занять з малювання чи ліплення або виготовлення аплікації. Цілеспрямованішим та повнішим є сприймання в дітей даного віку, діти з власної ініціативи спостерігають за процесом: ріст рослин, догляд за квітами, вони порівняно легше запам'ятовують вірші та повторюють текст для кращого запам'ятовування. з допомогою цього більш досконалою стає пам'ять шестирічних дітей.

Механічне запам'ятовування плавно змінюється довільним і свідомим, вони вже практично володіють морфологічною будовою мови, інтуїтивно, відчуваючи помилки у мові, вони охоче їх виправляють.

В шестирічних дітей в помітно проявляється емоційно-вольова спрямованість у досягненні мети, все це формує вагомні передумови для системного навчання в молодших класах. В 7 років діти готові до навчання в школі та в інтелектуальному розвитку, в даний період діти вже здатні розрізняти уявне від реального, бажане від можливого, здійснювати порівняльний аналіз та узагальнення.

Формуванню мислення дітей даного віку сприяє значне вдосконалення їх сприймання, вони обстежують предмет: на дотик, випробовують, тому й сприймання їх більш повні та глибші. Виходячи з названих вище психологічних особливостей, головних з точки зору формування особистості дітей можна зробити узагальнення.

Таким чином, враховуючи особливості молодшого шкільного віку та свій педагогічний досвід вчителі повинні створювати сприятливі умови для розкриття особливостей психічних пізнавальних процесів, зокрема, сприйманню. А у навчальному процесі початкової освіти, особливо в перших класах, активно використовуватися ігрові методи навчання, де граючись, учні пізнають предмети та явища, опановують способи різнобічного їх використання, засвоюють норми спілкування, поведінки. Все це засвоюється дітьми немов би само по собі, збагачує їх новими знаннями, досвідом, розвиває необхідні вміння та навички.

Можна сказати, що гра це метод пізнання дійсності, що спрямовується внутрішніми силами та дає дітям змогу в короткі строки опанувати початкові, проте досить широкі знання.

Інструментувати навчання як діяльність, яку учні вільно обирає це означає, по-перше, створити найкращі умови для їх цілеспрямованого, соціально та педагогічно значущого розвитку, виховання, збагачення знаннями й досвідом, а по-друге, керувати цим процесом відповідно до потреб їх внутрішніх сил, що міцнішають, тобто з позиції самих дітей, їх інтересів. Для цього потрібно, щоб вчитель володів не тільки наукою виховання, але й мистецтвом спілкування з дітьми та дитячим колективом.

Педагогічний процес повинен характеризуватися яскраво вираженою розвиваючою тенденцією. Педагогічний процес - це співробітництво педагога з дітьми, наш вчитель допомагає дітям в подоланні труднощів.

Розвиток здійснюється в умовах функціонування фізичних і психічних сил на межі граничних можливостей та ця гранична межа створюється труднощами.

Труднощі потрібні не тільки й не стільки для того, щоб сприяти зосередженню уваги, а для того, щоб розвивати, формувати виховувати спостережливість, пам'ять, уяву, фантазію, розум, про що говорив К. Д. Ушинський та цілий комплект психологічних якостей, які визначають характер особистості [32].

Педагогічний процес повинен приносити дітям радість життя. На думку О. М. Леонтєва, в опануванні навчальних предметів важливим є те, яке місце в житті людини посідає пізнання, чи є воно для неї частиною її справжнього життя бо лише зовнішньою, нав'язаною ззовні [19].

Діти - це цілісні особистості, і найперше необхідно, щоб процес навчання подобався їм повністю, з усіма їх принципами й вимогами життя. В даному аспекті діти повинні отримати відчуття постійного покращення життя, забезпечення власних пізнавальних та духовних бажань, що весь час зростають, є більш різноманітними.

Навчання стане сенсом життя для дітей, якщо ним керувати з їх же позиції, реалізуючи внутрішню готовність до розвитку, самостійності самоствердження, морального становлення.

Висновки до першого розділу

У процесі аналізу наукових досліджень психологічних особливостей розвитку сприймання за було висвітлено сутність, засади і особливості розвитку сприймання молодших школярів у вітчизняній та зарубіжній психології. Відповідно до цього:

1. Виявлено, що сприймання - це відображення у свідомості людей предметів та явищ у сукупності їх якостей та частин, які діють в певний момент на органи чуття. Як і відчуття, сприймання виникають тільки при безпосередній дії об'єктів на аналізатори, перехід від відчуттів до сприймань є переходом до більш складного та повного відображення їх.

Сприймання неможливе без відчуттів, однак, крім відчуттів, сприймання включає досвід людей у виді уявлень та знань, будь-яке сприймання залежить від попереднього досвіду людей.

2. Розкрито сутність процесу сприймання, яка, так само, як і процесу відчуття, полягає у відображенні світу, що реально існує. Поняття "відчуття" і "сприймання" тісно взаємопов'язані між собою, чіткої межі між цими процесами немає - вони взаємно переходять одне в одне. Проте відчуття обмежуються лише окремими формами відображення, певними явищами середовища та властивостями об'єктів, а сприймання постає у вигляді цілісних образів.

3. Проаналізовано та узагальнено, що рівень розвитку пізнавальних можливостей дитини, залежить не лише від отриманих при народженні завдатків, але більшою мірою від характеру її навчання і виховання в сім'ї, в школі, від власної діяльності по саморозвитку. Тому, важливим є розуміння необхідності цілеспрямованого та своєчасного розвитку отриманих при народженні психічних процесів, адже упущений сенситивний період спричиняє значне ускладнення в подальшому їх становленні.

4. З'ясовано, що до основних властивостей сприйняття відносяться наступні: предметність, цілісність, структурність, константність, осмисленість, вибірковість.

Завданням початкової школи є розвиток у дітей вміння та бажання навчатися, наголошуючи при цьому на невимушеній, цікавій формі розвитку у школярів мислення, уваги, мовлення, відчуття, сприймання.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ СПРИЙМАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Характеристика вибірки, етапів та методик дослідження

У дослідженні рівня розвитку сприймання у дітей молодшого шкільного віку брали участь 48 учнів 3-4 класів, віком 8-10 років, з них 25 хлопчиків, 23 дівчинки. На час проведення дослідження всі діти мали позитивний стан здоров'я, хороший настрій, були добре налаштовані на проведення дослідження, охоче відповідали на запитання, цікавилися результатами дослідження, всі досліджувані проживали з батьками в повних сім'ях.

Дослідження рівня розвитку сприймання молодших школярів здійснювалось поетапно: підготовчий, експериментальний, завершальний етапи.

На підготовчому етапі було ознайомлено з проблемою дослідження рівня розвитку сприймання у дітей молодшого шкільного віку, визначено основні напрямки роботи, проаналізовано літературу з даного питання, визначено поняття сприймання, визначено психологічні особливості розвитку сприймання в дітей молодшого шкільного віку, здійснено огляд теоретичних положень щодо поняття сприймання у дітей молодшого шкільного віку.

Під час експериментального етапу було підібрано групу досліджуваних і, відповідно до групи та проблематики дослідження, підібрано комплекс методик дослідження, здійснено дослідження за обраними методиками, надано психологічні рекомендації вчителям та батькам щодо роботи з дітьми з низьким рівнем сприймання.

На завершальному етапі дослідження було здійснено обробку, аналіз, інтерпретацію результатів дослідження, розроблено програму психокорекції сприймання молодших школярів засобами арт терапії, здійснено аналіз ефективності впливу впровадженої програми, сформульовано відповідні висновки.

Дослідження рівня розвитку сприймання у дітей молодшого шкільного віку полягало у проведенні тестування за наступними психодіагностичними методиками дослідження:

- Методика «Діагностика сприймання молодших школярів» Л. Ф. Тихомірової.

- Методика «Діагностики об'єму сприймання».

- Методика «Пошук інформації для діагностики особливостей сприймання молодших школярів».

Методика «Діагностика сприймання молодших школярів» Л. Ф. Тихомірової призначена для діагностики точності та швидкості сприймання молодших школярів.

Робота з цією методикою заключається в тому, що учні повинні перекопіювати зображення (яке було роздано) та підрахувати кількість умовних позначень на ньому (Додаток А).

Отримані результати за допомогою математичних підрахунків розподіляють згідно визначеним рівням.

Математичне визначення рівнів:

Сума точно відтворених графічних зображень за визначений час (3 хвилини) дорівнює:

0-21 – низький рівень сприймання

22-42 – середній рівень сприймання

43-62 – високий рівень сприймання.

Методика «Діагностики об'єму сприймання», метою якої є діагностика об'єму сприймання молодших школярів.

Роздатковий матеріал з цієї методики включає:

- 10 слів (з 4-8 букв кожне);

- 10 трьохзначних чисел;

- 10 малюнків (книжка, ручка, чашка, ложка, яблуко, квадрат, зірка, молоток, годинник, листок дерева). (Додаток Б)

Учні повинні запам'ятати та протягом однієї хвилини відтворити те, що вони змогли сприйняти, бажано більш точно.

Оцінка результатів в діапазоні відтворення 7 ± 2 об'єкта, що відповідає нормі сприймання для цього вікового періоду.

Методика «Пошук інформації для діагностики особливостей сприймання молодших школярів» має призначення діагностувати особливості сприймання молодших школярів.

Школярам пропонується 100-клітинкова таблиця, заповнена цифрами.
(Додаток В)

Завдання – підрахувати скільки разів зустрічається кожне число від 0 до 9. Фіксується час, за який учні підраховують, скільки разів зустрічається 0, потім 1, згодом 2 і т.д.

Оцінка результатів. Проводиться в цілому по класу. Відкидаються 25% найкращих результатів та 25% найгірших результатів. Інші 50% складають учні з середнім сприйняттям. Неправильний підрахунок цифр або повільніший підрахунок вказує на зниження сприймання.

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження рівня сприймання молодших школярів

За результатами дослідження за методикою «Діагностика сприймання молодших школярів» Л. Ф. Тіхомірової було зроблено якісний та кількісний аналіз та отримано наступні результати (Додаток Г): 19% молодших школярів, а це 9 осіб, мають низький рівень сприймання, тобто, вони повільно та неточно виконали завдання, для 54%, що співвідноситься з 26 учнями, характерний середній рівень сприймання, що виявився найбільш значущим серед досліджуваних, 27%, а це 13 школярів, притаманний високий рівень сприймання.

Результати дослідження за методикою «Діагностика сприймання молодших школярів» Л. Ф. Тіхомірової представлено в таблиці 2.2.1.

Результати дослідження рівнів сприймання молодших школярів за методикою Л. Ф. Тіхомірової

№№ з/п	Рівні сприймання	Кількість досліджуваних (%)
1	Низький рівень	19
2	Середній рівень	54
3	Високий рівень	27

Для наочності результати відображено у рисунку 2.2.1.

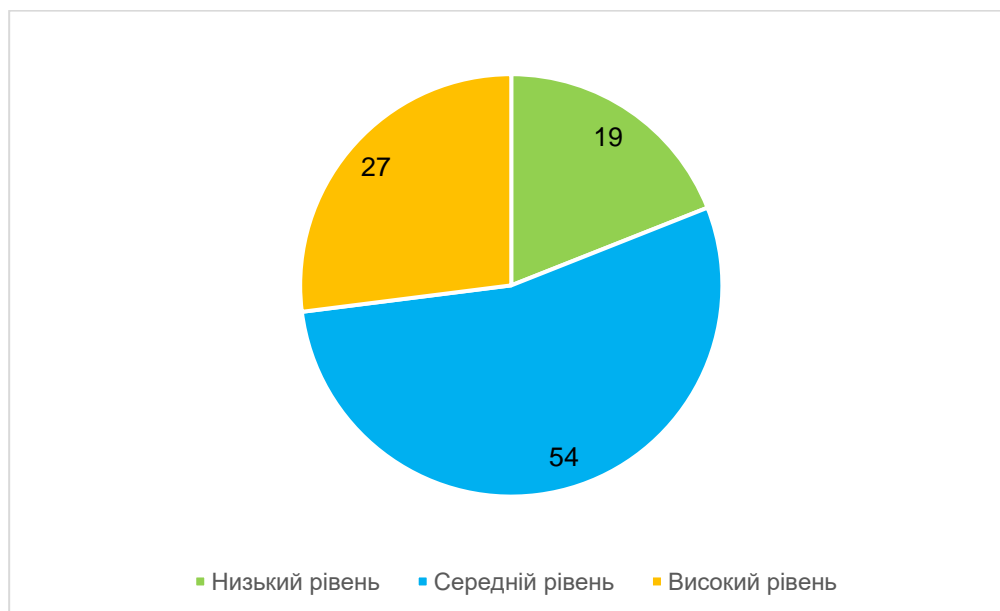

Рис. 2.2.1. Загальні показники рівня сприймання за методикою Л. Ф. Тіхомірової

Як видно із діаграми, в групі досліджуваних молодших школярів переважає середній рівень сприймання.

За результатами дослідження за методикою «Діагностики об'єму сприймання» у 52%, що складає 25 молодших школярів, переважає нормальне сприймання, для 27%, а це 13 учнів, характерне сприймання нижче нормального, а 21%, тобто 10 молодших школярів, мають вище від нормального сприйняття.

Дані дослідження представлено в таблиці 2.2.2.

Результати дослідження за методикою «Діагностики об'єму сприймання»

№№ з/п	Сприймання	Кількість досліджуваних (%)
1	Нижче нормального	27
2	Нормальне	52
3	Вище нормального	21

Графічне зображення представлено у вигляді діаграми 2.2.2

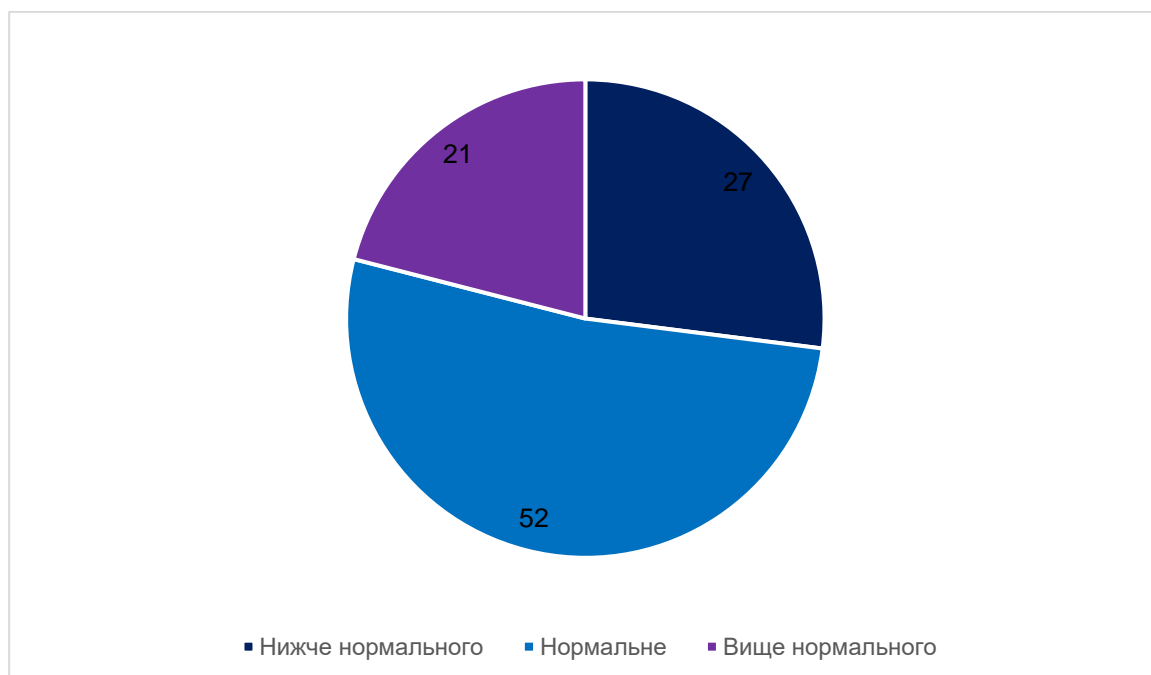

Рис. 2.2.2. Показники об'єму сприймання за методикою «Діагностика об'єму сприймання»

За результатами даної методики переважає в молодших школярів нормальне сприймання.

Згідно результатів дослідження за методикою «Пошук інформації для діагностики особливостей сприймання молодших школярів» виявлено такі дані: 24 учня, що складає 50% досліджуваних, мають середній рівень сприймання, для 29%, а це 14 молодших школярів, притаманний низький рівень сприймання, для 21%, що співвідноситься з 10 учнями, характерний високий рівень сприймання.

В таблиці 2.2.3 представлено результати дослідження за методикою «Пошук інформації для діагностики особливостей сприймання молодших школярів».

Результати дослідження за методикою «Пошук інформації для діагностики особливостей сприймання молодших школярів»

№№ з/п	Рівні сприймання	Кількість досліджуваних (%)
1	Низький рівень	29
2	Середній рівень	50
3	Високий рівень	21

Для наочності зображено результати у вигляді діаграми 2.2.3.

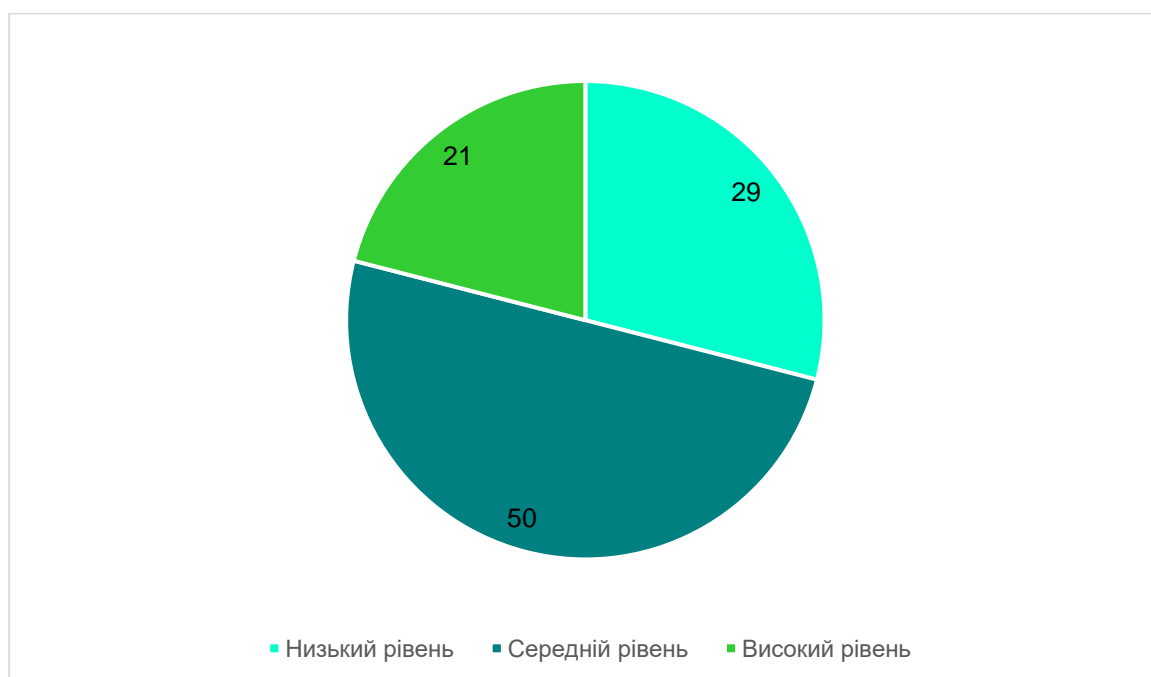

Рис. 2.2.3. Показники результатів за методикою «Пошук інформації для діагностики особливостей сприймання молодших школярів»

Далі представлено результати дослідження за трьома обраними методиками у зведеній таблиці.

Зведена таблиця результатів дослідження за обраними методиками

Методика «Діагностика сприймання молодших школярів» Л. Ф. Тіхомірової	
Рівні сприймання	Кількість досліджуваних (%)
Низький рівень	15
Середній рівень	58
Високий рівень	27
Методика «Діагностики об'єму сприймання»	
Сприймання	Кількість досліджуваних(%)
Нижче нормального	26
Нормальне	52
Вище нормального	22
Методика «Пошук інформації для діагностики особливостей сприймання молодших школярів»	
Рівні сприймання	Кількість досліджуваних (%)
Низький рівень	28
Середній рівень	51
Високий рівень	21

Слід відмітити, що серед учнів 3-4 класів нами було виявлено низький рівень сприймання, що може бути спричинене наступними факторами (чинниками): дистанційне навчання, зміна середовища, недбале ставлення батьків до дітей або певні фізіологічні порушення, особливості темпераменту учнів, що відображає своєрідність природної організації їх нервової системи. Зайва повільність або навпаки квапливість. Несформованість просторових уявлень, недоліки в розвитку процесів звукобуквенного аналізу і синтезу, недоліки фонетико-фонематичного сприйняття, недоліки в розвитку пізнавальних процесів.

Як спостерігається із зведеної таблиці результати дослідження за трьома обраними методиками вказують на те, що за всіма методиками переважає середній рівень сприймання в молодших школярів, однак, є учні з низьким рівнем сприймання, тому потрібно проводити корекційні заходи та надавати рекомендації щодо підвищення рівня сприймання у молодших школярів.

2.3. Рекомендації вчителям та батькам щодо роботи з дітьми з низьким рівнем сприймання

Враховуючи отримані результати дослідження, особливості пізнавальної активності молодших школярів, батькам та вчителям слід акцентувати увагу на розвитку та вдосконаленні процесу сприймання, який пов'язаний з іншими пізнавальними процесами дитини, що сприяє ефективному опануванню шкільними знаннями, засвоєнню новими практичними навичками та полегшує пізнання навколишнього світу. Для досягнення цієї мети пропонуємо використовувати вправи на розвиток різних видів та властивостей сприймання.

1. Вправи для розвитку точності сприймання

Батькам пропонується протягом кількох секунд продемонструвати дітям картку чи малюнок, на якому зображено вісім листочків жовтого та зеленого кольору, й поставити наступні запитання перед дитиною:

Яких листочків більше жовтих чи зелених?

Усього листочків більше чи менше п'яти ?

Батьки упродовж кількох секунд, демонструють дітям картку чи малюнок, на якому зображено 12 кульок трьох кольорів. Кульки однакові за розміром. Перед дітьми ставиться завдання відповісти на запитання:

Яких кольорів кульки?

Яких найбільше?

Яких найменше?

2. Вправа для тренування обсягу зорового сприймання

На аркуші паперу батькам пропонується написати склади слів. Діти розглядають їх впродовж хвилини. Батьки ставлять перед дітьми завдання: скласти найкоротше слово з поданих складів; скласти якомога більше слів, що означають назви рослин, тварин.

3. Вправа для розвитку об'єму сприймання

Батьки пропонують дітям уважно оглянути кімнату та знайти шість предметів:

- які містять геометричні фігури (коло, квадрат, трикутник, прямокутник);
- які мають певне забарвлення (червоне, зелене тощо);
- які виготовлені з матеріалів (дерево, пластмаса, скло, метал).

Вправа для розширення і звуження уваги

Прогулюючись, батьки можуть запропонувати дітям уважно розглянути вітрину магазину (продуктового, канцелярського, промислового). Потім пропонують перелічити побачені у вітрині предмети. Батьки говорять слово «вітрина», а діти відтворює побачену річ й так по черзі. Потім вправа проходить у зворотному порядку: від найменшої деталі перейти до цілого.

Також можна запропонувати певні рекомендації батькам щодо розвитку особистості дитини та зокрема рівня їх пізнавальних процесів.

Поважати почуття й думки дитини. На скарги з боку навколишніх, навіть вчителя або вихователя, потрібно відповідати: «Спасибі, ми обов'язково поговоримо на цю тему вдома».

Постійно говорити з дитиною. Формування мовлення – запорука гарного навчання. Були в театрі, цирку, кінотеатрі, нехай розповість, що найбільше сподобалося, при цьому слухайте уважно, потрібно ставити запитання, щоб дитина відчувала, що це вам цікаво.

Заохочувати цікавість, допитливість та фантазії вашої дитини. Щодня читати дитині та обговорювати з нею прочитане.

Відповідати на кожне запитання дитини, тільки в даному випадку її пізнавальний інтерес ніколи не вгасне. Заохочувати дитину ставити запитання, думати. Піклуватися про те, щоб в дитини були нові враження, про які вона могла б

розповісти. Дитину, яка слухає, намагайтеся «перетворити» на дитину, яка ставить запитання: «Що?», «Навіщо?», «Чому?».

Працюйте з дитиною над розвитком її пам'яті, уваги, мислення, відчуття, сприймання. Для цього сьогодні пропонується багато ігор, головоломок, задач у малюнках, лабіринтів в різних періодичних та інших виданнях для дітей.

Значну увагу приділяти фізичному розвитку, зокрема, розвитку моторики, спритних дій, шляхом пальчикових ігор, роботи з глиною, пластиліном, квасолею, гудзиками, паличками, складанням мозаїки, складанням послідовних частин конструктора з дрібних деталей, малювання та фарбування, роботи з ножицями та папером, соломкою, бісером, орігамі.

Намагатися хоч часом дивитися на світ очима дитини. Бачити світ очима іншого є основою для взаєморозуміння.

Рекомендації вчителям початкових класів в роботі школярами:

Звертати увагу на мінімізацію зайвих подразників на уроці, постійно переключати увагу учнів з одного виду діяльності на інший, практикувати таку інтенсивність навчального процесу, яка не допускає пауз та очікувань у перерві між роботою.

При навчанні опиратися на дію кількох аналізаторів зору, слуху, дотику сприяє набагато кращому та довшому запам'ятовуванню інформації .

Провідною діяльністю залишається рольова гра та гра з правилами, на уроках та в позаурочний час включати елементи гри в методику своєї роботи.

З метою кращого запам'ятовування дітьми навчального матеріалу, використовувати прийом повторення вголос необхідної інформації.

Розвивати сприймання через роботу із самосвідомістю дітей, тренування їх зростаючих функцій. Найбільш ефективною діяльністю в навчальній роботі є конструктивна діяльність, у першу чергу конструювання, ліплення, аплікації. На наступному етапі можна запропонувати дітям аналогічну роботу, в якій зразком буде служити не реальний предмет, а його малюнок. Наступне ускладнення припускає конструювання за словесним описом, а потім й за власним задумом. Також для розвитку сприймання використовують прийом «копіювання за зразком».

Формувати позитивну шкільну мотивацію шляхом загальної позитивної спрямованості, цікавому викладенню матеріалу, пояснення мети виконання майбутньої роботи.

Під час навчального дня передбачити можливості для «рухової розрядки»: заняття фізкультурою, фізкульт хвилинки, вправи на релаксацію.

Вік молодших школярів є сенситивним для засвоєння соціальних норм та правил, тому потрібно приділяти увагу розвитку моральних; принципів дітей на прикладах поведінки казкових героїв.

Висновки до другого розділу

Результати експерименту обумовлюють висновки другого розділу даного дослідження.

1. Дослідження рівня розвитку сприймання у дітей молодшого шкільного віку полягало у проведенні тестування за наступними психодіагностичними методиками дослідження: методика «Діагностика сприймання молодших школярів» Л. Ф. Тіхомірової, методика «Діагностики об'єму сприймання», методика «Пошук інформації» для діагностики швидкості сприймання молодших школярів. З метою дослідження особливостей сприймання у молодших школярів було відібрано 48 учнів 3-4 класів, віком 8-10 років, з них 25 хлопчиків, 23 дівчинки.

2. Аналіз результатів експериментального дослідження розвитку сприймання серед учнів 3-4 класів показав, що майже у третині школярів виявлено низький рівень сприймання, що може бути спричинене наступними факторами (чинниками): дистанційне навчання, зміна середовища, недбале ставлення батьків до дітей або певні фізіологічні порушення, особливості темпераменту учнів, що відображає своєрідність природної організації їх нервової системи. Зайва повільність або навпаки квапливість. Несформованість просторових уявлень, недоліки в розвитку процесів звукобуквенного аналізу і синтезу, недоліки фонетико-фонематичного сприйняття, недоліки в розвитку пізнавальних процесів.

3. Як спостерігається із зведеної таблиці результати дослідження за трьома обраними методиками вказують на те, що за всіма методиками переважає середній рівень сприймання в молодших школярів, однак, є учні з низьким рівнем сприймання, тому потрібно проводити корекційні заходи та надавати рекомендації щодо підвищення рівня сприймання у молодших школярів.

РОЗДІЛ 3

ПСИХОКОРЕКЦІЯ СПРИЙМАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ АРТТЕРАПІЇ

3.1. Розробка, обґрунтування та зміст програми психокорекції сприймання молодших школярів засобами арт терапії

Терапія мистецтвом – це один з методів психокорекційної роботи, використовують можливості мистецтва для отримання позитивних змін в емоційному, інтелектуальному та особистісному зростанні особистості. Кожен має можливість виразити себе за допомогою ліній, кольорів, звуків чи рухів, здобувати новий досвід невербального спілкування, який допоможе в майбутньому полегшити стосунки з іншими людьми та зменшити внутрішню напругу, пробудження творчої життєвої енергії особистості є частиною психокорекційного процесу [21].

Таким чином, творчість та корекція частково збігаються: те, що є творчим, часто виявляється корекційним, те, що є корекційним, часто представляє собою творчий процес. Існує безліч арт-корекційних технік та методів. Робота з арт-техніками в більшості випадків викликає в людей позитивні емоції, допомагає подолати апатію та безініціативність, сформуванню більшу активну життєву позицію, розвинути пізнавальні процеси. Арт-техніки базуються на мобілізації творчого потенціалу людини та внутрішніх механізмів саморегуляції [24].

Зважаючи на результати проведеного дослідження, була розроблена корекційна програма для розвитку рівня сприймання у дітей молодшого шкільного віку.

Мета даної корекційно-розвивальної програми – покращення рівня сприймання; зняття емоційного та тілесного напруження, вдосконалення зорово-просторової орієнтації.

Відповідно до мети, виділено наступні завдання програми:

1. Стабілізація емоційного стану.
2. Вербалізація почуттів, які учень буде переживати під час занять.

3. Покращення уваги та просторового уявлення.
4. Ознайомлення з формою, розміром, площиною та частинами предметів.

Перелік методів і форм роботи, які будуть використовуватися під час занять: групова ігротерапія, пісочна терапія, сенсорна інтеграція.

Обладнання: ящик з піском, іграшки, геометричні форми, різні "чарівні камінці" предмети, олівці, магнітофон, запис із спокійною музикою.

Очікувані результати:

1. Покращення емоційного стану.
2. Розвиток здатності дітей проговорювати свої почуття, переживання та вподобання.

3. Покращення володіння навиком уваги та уявлення простору.

4. Формування знань про форму, розмір, площину та частини предметів.

Організація занять: програма розрахована на 8 занять по 20-30 хвилин кожне.

Заняття проводиться 2 рази на тиждень.

Кількість учнів у групі: 6-8 осіб.

Форма занять: групова.

Таблиця 3.1.1

Тематичний план корекційно-розвивальної програми щодо покращення рівня сприймання дітей молодшого шкільного віку

№	Структура заняття	Обладнання	Тривалість
1	Вправа - гра «Здрастуй, пісок!»	Ящик з піском, іграшки, магнітофон, запис із спокійною музикою.	20 хв
2	Гра «Чарівний пісок»	Ящик з піском, запис із спокійною музикою	20-25 хв
3	Вправа «Ми їдемо в гості»	Ящик з піском, Комплект фігурок повинен містити: тварин, рослин, будівлі, транспорт, людей.	30 хв

4	Гра «Хто до нас приходив?»	Ящик з піском, комплект фігурок повинен містити: геометричні фігури, тварин, рослин, будівлі, транспорт, людей тощо.	20-30 хв
5	Гра «Баночки з сюрпризом»	Непрозорі баночки, різні ароматні предмети (кориця, апельсин, ліки, гель для душу тощо)	20 хв
6	– Вправа "Геометричні фігури" – Вправа "Дорисуй фігури"	Картки з геометричними фігурами, ручки, олівці.	20-30 хв
7	Гра "Що в пакунку"	Фігурки, загорнуті в папір, фішки.	20 хв
8	Вправа «Сорока-ворона»	Магнітофон зі спокійною музикою	15 хв

Заняття №1

Вправа «Здрастуй, пісок!»

Мета: зниження психофізичного напруження.

Хід вправи. Психолог від імені феї просить по-різному «привітатися з піском», тобто різними способами доторкнутися до піску. Учні:

- доторкаються до піску по черзі пальцями однієї, потім другої руки, потім усіма пальцями одночасно;
- легко / з напруженням стискають кулачки з піском, потім повільно висипають його в пісочницю;
- доторкаються до піску всією долонькою - внутрішньою, потім тильною стороною;
- перетирають пісок між пальцями, долонями.

В останньому випадку можна заховати в піску маленьку плоску іграшку: «З тобою захотів привітатися один з мешканців піску - ...»

Старші діти описують і порівнюють свої відчуття: «тепло - холодно», «приємно - неприємно», «колюче, шорстке» і т.д.

Заняття №2

Гра «Чарівний пісок»

Мета: розвиток тактильно-кінетичної чутливості, зняття емоційної напруги.

Хід гри: “Перед тобою пісок. Хочеш занурити в нього руки? (Відповідь дитини). Опустити руки в пісок і розкажи про свої відчуття (теплий, сухий, розсипається, тече крізь пальчики). Пропусти між пальчиками. Відчувається тепло власних рук? Які спогади (почуття) охоплюють тебе? Щось можеш пригадати?”

Давай виконаємо такі вправи:

- ковзай долонями по поверхні піску, виконуючи зигзагоподібні і кругові рухи (як машинки, змійки);
- виконай ті ж рухи, поставивши долоню на ребро;
- зроби відбитки кулачків; ребрами долонь зроби химерні візерунки на поверхні піску; знайди схожість з іншими предметами (ромашка, сонечко, травинка, дерево, їжачок);
- пройди по поверхні піску кожним пальцем по черзі правою і лівою рукою (можна групувати пальці по два, три, чотири і т. д.)
- пограй на поверхні піску, як на клавіатурі піаніно або комп'ютера
- занур в сухий пісок кисті рук і починай ними ворушити, спостерігаючи за тим, як змінюється піщаний рельєф
- звільни руки від піску, не здійснюючи різких рухів, тільки ворушачи пальцями і здуваючи піщинки

Запитання після вправи: що ти відчував при роботі з піском? Тобі було приємно чи ні?

Заняття №3

Вправа «Ми їдемо в гості»

Мета: розвиток просторових уявлень, орієнтування на «пісочному листі»; для малюків інструкція значно спрощується, йде тільки закріплення сенсорних еталонів і уявлень «верх - низ».

Хід вправи: Психолог ігрової формі знайомить учнів з просторовими уявленнями (або закріплює знання): «верх - низ», «право - ліво», «над - під», «через - з-під», «центр, кут». Учні по словесної інструкції психолога пальчиками «ходять, стрибають, плазують» по піску, зображуючи різних персонажів.

Аналогічним чином виконуються ігри-завдання «Йдемо в гості до конячки» (закріплення знань про домашніх тварин і їх житло), «Пливемо назустріч дельфінам» (закріплюються знання про мешканців морів і річок) і т.д.

В ході гри дитина дізнається (закріплює знання) про особливості життєдіяльності тих чи інших тварин і рослин.

Заняття №4

Гра «Хто до нас приходив?»

Мета: розвиток зорового і тактильного сприйняття.

Хід гри: Учні діляться на пари. Один відвертається, а інший виготовляє за допомогою формочок барельєфні / горельєфні відбитки, потім учень відгадує формочку, яку використовував його партнер. Потім вони міняються ролями. Форми попередньо оглядаються і обмацуються, обводяться їх контури. Ускладнення завдання - гра з новими формами без попереднього їх обмацування.

Заняття №5

Гра «Баночки з сюрпризом».

Мета: розвиток нюхового сприйняття

Хід гри: У непрозорих баночках розмістити різні пахучі речовини і предмети (шматочок булки, часточка лимона, очищені зубчики часнику, кілька крапель ліки (розчин йоду) і т.п.). Для початку показувати, як можна нюхати запах в баночці. Потім просити дитини розділити запахи на групи: перша гра «Їстівне і неїстівне», друга гра: «Знайди запах», третя гра «Лікуємо ляльку» (знайди лікарський аромат).

Заняття №6

Вправа "Геометричні фігури»

Мета: поглиблення знань про фігури.

Дітям пропонуються картки з малюнками, що складаються з геометричних фігур.

Завдання учням: визначте, скільки на картках трикутників, квадратів, кіл, ромбів, прямокутників і т.д.

Вправа "Дорисуй фігури»

Мета: здобуття вміння розпізнавати фігури.

Учневі показують малюнки, на яких лініями зображені різні геометричні фігури, але вони не домальовані. Попросіть дитину домалювати їх.

Заняття №7

Гра "Що в пакунку?»

Мета: Розвиток тактильного сприйняття.

Для участі в грі діти розбиваються на дві команди. До гри команди повинні заздалегідь підготуватися. Члени обох команд повинні принести з дому 5-6 предметів незвичайної форми, загорнуті в папір, щоб важко було здогадатися, що в пакунку. Обмацують кожен предмет всі члени команди. За правильно названий нерозгорнутий предмет кожній команді дається фішка.

Заняття №8

Вправа «Сорока-ворона»

Мета: зняти емоційне напруження.

Хід вправи: Діти сидять в парах на стільцях, промовляючи слова-потішки, по черзі масажують один одному пальчики правої рук, починаючи з великого пальця і закінчуючи мізинцем, а в кінці потішки погладжують один одному долоньки.

Сорока - ворона кашу варила,

Сорока - ворона діток годувала,

Цьому дала, і цьому дала

І цьому дала, і цьому дала

А найменшому -

З великої миски

Так великою ложкою

Всіх нагодувала.

3.2. Аналіз ефективності впровадженої програми психокорекції сприймання молодших школярів

Після впровадженої програми психокорекції сприймання молодших школярів засобами арт терапії було проведено дослідження учнів за методикою «Діагностика сприймання молодших школярів» Л. Ф. Тіхомірової. За результатами дослідження за методикою «Діагностика сприймання молодших школярів» Л. Ф. Тіхомірової отримано наступні результати :

10%, що становить 5 молодших школярів, мають низький рівень сприймання, тобто, вони повільно та неточно виконали завдання, для 56%, а це 27 учнів, характерний середній рівень сприймання, що виявився найбільш значущим серед досліджуваних, 33%, тобто 16 школярам, притаманний високий рівень сприймання.

Результати дослідження за методикою «Діагностика сприймання молодших школярів» Л. Ф. Тіхомірової представлено в таблиці 3.2.1.

Таблиця 3.2.1

Результати дослідження за методикою «Діагностика сприймання молодших школярів»Л. Ф. Тіхомірової

№№ з/п	Рівні сприймання	Кількість досліджуваних (%)
1	Низький рівень	10
2	Середній рівень	56
3	Високий рівень	33

Як видно із таблиці, в групі досліджуваних молодших школярів переважає середній рівень сприймання.

Графічно зображено результати дослідження за методикою «Діагностика сприймання молодших школярів» Л. Ф. Тіхомірової представлено в діаграмі 3.2.1.

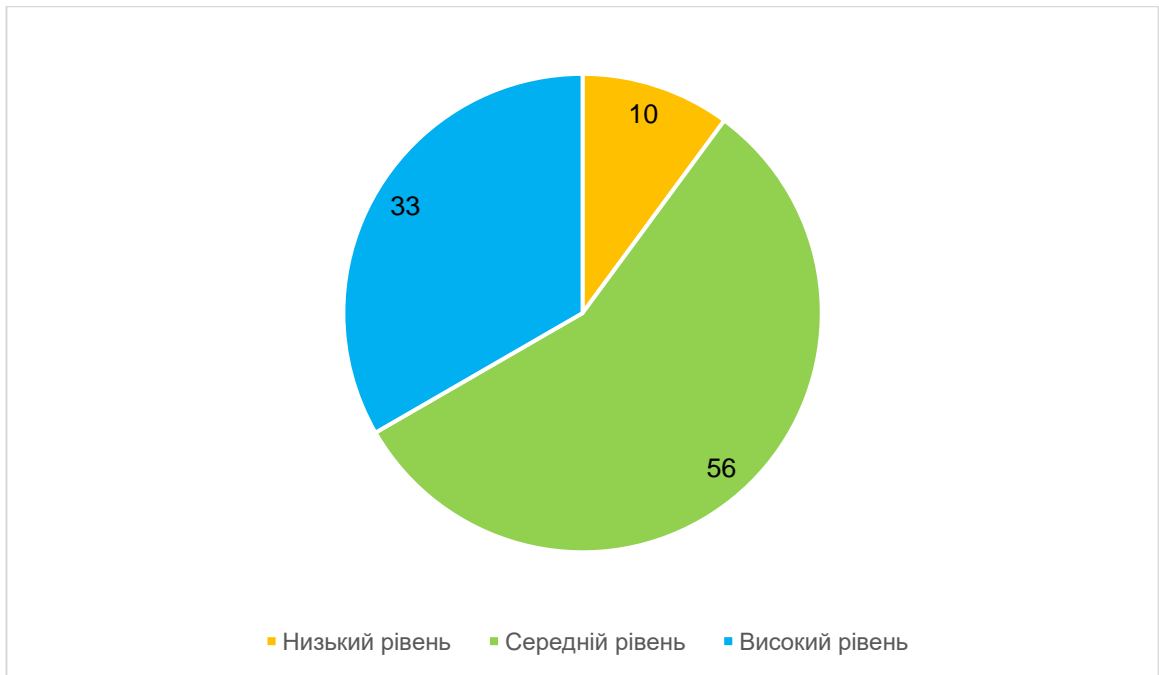

Рис. 3.2.1. Результати дослідження за методикою «Діагностика сприймання молодших школярів» Л. Ф. Тіхомірової

Для наочності результати констатувального та контрольного експериментів відображені в діаграмі (рис.3.2.3).

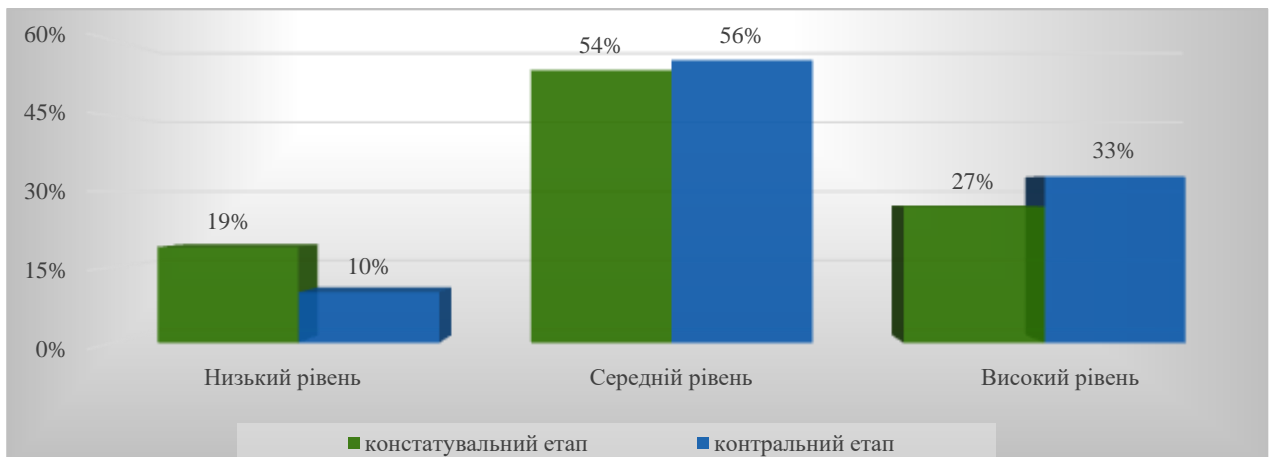

Рис. 3.2.3. Показники до та після проведення психокорекційної програми за методикою «Діагностика сприймання молодших школярів» Л. Ф. Тіхомірової

Для перевірки достовірності даних також була виконана математична обробка за допомогою t-критерія Стьюдента для залежних вибірок. Відповідно до результатів обчислення $t_{emp} = 7.5$ при критичних значеннях $t_{кр} = 4.3$ ($p \leq 0.05$) та $t_{кр} = 9.92$ ($p \leq 0.01$), що свідчить про те, що t_{emp} потрапляє у зону невизначеності

оскільки $t_{кр} (p \leq 0.05) < t_{емп} < t_{кр} (p \leq 0.01)$, що говорить нам про наявність кореляційних зв'язків на рівні значущості $p < 0,05$. Результати статистичної обробки за критерієм t-Стюдента зображено на рисунку 3.3.4.

Рис.3.3.4.

За результатами дослідження за методикою «Діагностики об'єму сприймання» у 28, що складає 58%, молодших школярів переважає нормальне сприймання, для 14%, а це 7 учнів, характерне сприймання нижче нормального, а 28%, тобто 15 молодших школярів, мають вище від нормального сприйняття. Дані дослідження представлено в таблиці 3.3.5.

Таблиця 3.3.5

Результати дослідження за методикою «Діагностики об'єму сприймання»

№№ з/п	Сприймання	Кількість досліджуваних (%)
1	Нижче нормального	14
2	Нормальне	58
3	Вище нормального	28

Графічне зображення результатів дослідження представлено у діаграмі 3.3.6.

Рис. 3.3.6. Показники результатів дослідження за методикою «Діагностики об'єму сприймання» після психокорекційної програми

Згідно результатів дослідження за методикою «Пошук інформації для діагностики особливостей сприймання молодших школярів» виявлено такі дані: 54% досліджуваних учнів мають середній рівень сприймання, для 10% молодших школярів притаманний низький рівень сприймання, для 36% дітей характерний високий рівень сприймання.

В таблиці 3.3.7 представлено результати дослідження за методикою «Пошук інформації для діагностики особливостей сприймання молодших школярів».

Таблиця 3.3.7

Результати дослідження за методикою «Пошук інформації для діагностики особливостей сприймання молодших школярів»

№№ з/п	Рівні сприймання	Кількість досліджуваних (%)
1	Низький рівень	10
2	Середній рівень	54
3	Високий рівень	36

Для наочного зображення представлено результати дослідження у вигляді діаграми 3.3.8.

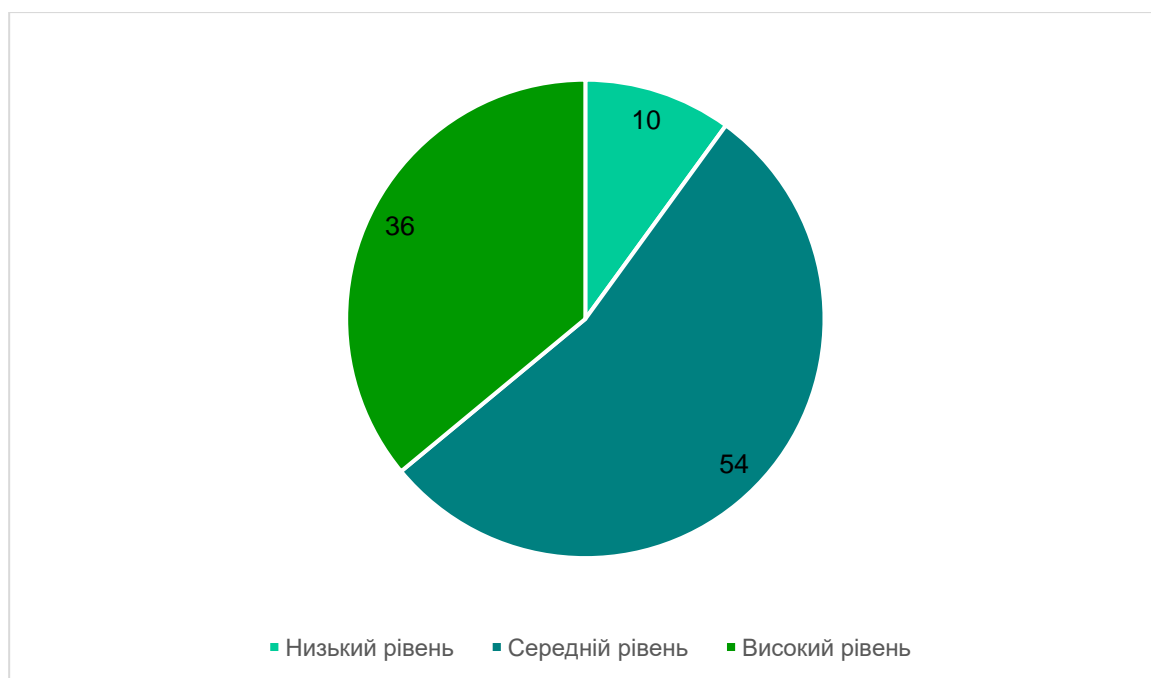

Рис. 3.3.8. Показники результатів дослідження за методикою «Пошук інформації для діагностики особливостей сприймання молодших школярів» після психокорекційної програми.

Для співставлення результатів за трьома обраними методиками представлена зведена таблиця до і після впровадження програми психокорекції рівня сприймання молодших школярів методами арт терапії.

Таблиця 3.3.9

Зведена таблиця результатів дослідження за обраними методиками до і після впровадження програми

Методика «Діагностика сприймання молодших школярів» Л. Ф. Тіхомірової		
Рівні сприймання	Кількість досліджуваних до впровадження програми (%)	Кількість досліджуваних після впровадження програми (%)
Низький рівень	15	10
Середній рівень	58	59
Високий рівень	27	31

Методика «Діагностики об'єму сприймання»		
Сприймання	Кількість досліджуваних до впровадження програми (%)	Кількість досліджуваних після впровадження програми (%)
Нижче нормального	26	14
Нормальне	52	58
Вище нормального	22	28
Методика «Пошук інформації для діагностики особливостей сприймання молодших школярів»		
Рівні сприймання	Кількість досліджуваних до впровадження програми (%)	Кількість досліджуваних після впровадження програми (%)
Низький рівень	28	10
Середній рівень	51	54
Високий рівень	21	36

За результатами дослідження, у переважній кількості досліджуваних переважає середній рівень сприймання, однак, після впровадження програми психокорекції рівня сприймання засобами арт терапії, збільшилась кількість учнів з високим та середнім рівнями сприймання, та, відповідно, зменшилась кількість досліджуваних з низьким рівнем сприймання.

Висновки до третього розділу

Розроблена нами психокорекційна програма та математичний аналіз її ефективності обумовлюють висновки третього розділу даного дослідження:

1. В процесі емпіричного дослідження рівня сприймання молодших школярів було здійснено пошук психокорекційного впливу щодо розвитку сприймання дітей

за рахунок психокорекційної програми. Корекційна програма підвищення рівня сприймання побудована на основі арттерапевтичних технік. Сутність психокорекційної програми полягає у здійсненні розвитку просторових уявлень, а також у формуванні знань про властивості різних об'єктів. Психокорекційна програма з 8 групових психокорекційних занять.

2. Після впроваджені програми психокорекції сприймання молодших школярів засобами арт терапії було проведено дослідження учнів за тими ж обраними методиками. За результатами дослідження, у переважній кількості досліджуваних переважає середній рівень сприймання, однак, після впровадження програми психокорекції рівня сприймання засобами арт терапії, збільшилась кількість учнів з високим та середнім рівнями сприймання, та, відповідно, зменшилась кількість досліджуваних з низьким рівнем сприймання.

3. В результаті проведеної нами психокорекційної роботи з дітьми молодшого шкільного віку, статистично доведено достовірність позитивних змін у дітей корекційної групи. Результати статистичної обробки експериментальних даних за результатами констатувального й контрольного експериментів підтверджують значущість виявлених позитивних змін ($p \leq 0,05$) що підтверджує достовірність зміни розвитку сприймання. Це дозволяє визначити ефективність реалізації створеної нами психокорекційної програми із застосуванням арт терапевтичних технік для розвитку сприймання у дітей молодшого шкільного віку.

ВИСНОВКИ

Згідно з метою дипломної роботи, було вирішено наступні завдання:

1. У процесі виконання роботи, її мета була досягнута, а завдання вирішені. Були проаналізовані основні наукові джерела за темою дослідження. На основі аналізу літератури, присвяченої вивченню психологічних особливостей розвитку сприймання у дітей молодшого шкільного віку, було встановлено, що сприйняття - це форма цілісного відображення предметів і явищ при їх безпосередній дії на органи чуття. Основою його становлення як вищої психічної функції є активний рух.

Виявлено чинники, які впливають на розвиток сприймання, а саме: інші психічні пізнавальні процеси - пам'ять, уявлення, мовлення, мислення.

2. Під час діагностичного дослідження було виявлено, що у більшості дітей переважав середній рівень сприймання, але також був наявний і низький рівень, що свідчить про труднощі під час розрізнення кольору, форми, величини предметів і їх положення в просторі, співвідношення предметів по їх величині, диференціювання при сприйнятті подібних об'єктів. Також помітні були труднощі відрізнянням і розділенням подібних по зображенню і вимові букв і слів, зображенням подібних предметів.

3. Розроблено корекційна програма підвищення рівня сприймання у дітей молодшого шкільного віку. Вона побудована на основі методів психокорекції – групової ігротерапії, пісочної терапії та сенсорної інтеграції. Сутність корекційної програми полягала у покращенні емоційного стану, формуванні уявлень про форму, колір, запах різних предметів, покращенні уяви та розвитку просторових уявлень.

4. Перевірено ефективність проведеної психокорекційної програми; зроблено контрольний зріз рівня розвитку сприймання учасників та виявлено позитивні зміни щодо кількості осіб з високим, середнім та низьким рівнем розвитку сприйняття.

Тому можемо зробити висновок, що психокорекційна програма для молодших школярів є ефективною.

5. Відповідно до отриманих результатів було розроблено практичні рекомендації батькам дітей щодо подальшого вдосконалення та розвитку сприймання молодших школярів. Враховуючи отримані результати дослідження, особливості пізнавальної активності молодших школярів, батькам та вчителям слід акцентувати увагу на розвитку та вдосконаленні процесу сприймання, який пов'язаний з іншими пізнавальними процесами дитини, що сприяє ефективному опануванню шкільними знаннями, засвоєнню новими практичними навичками та полегшує пізнання навколишнього світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев Б. Г. и др. Индивидуальное развитие человека и константность восприятия. Москва: Просвещение, 1968. 336 с.
2. Барб-Галль Ф. Как говорить с детьми об искусстве. Санкт-Петербург: Арка, 2012. 192 с.
3. Біла І. М. Аналіз особливостей творчого сприймання молодших підлітків: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ: Фенікс. 2011. С.79-85.
4. Білоус О. Сприймання телевізійних передач дітьми, підлітками, юнацтвом / О. Білоус // Теле- та радіожурналістика. Львів. 2013. - Вип. 12. - С. 274-283.
5. Бондаренко А. Ф. Психологическая помощь: теория и практика. Киев: Укртехпресс, 1997. 170 с.
6. Бурлачук Л. Ф. Словарь-справочник по психологической диагностике Санкт-Петербург: Питер, 2000. 589 с.
7. Ветлугина Н. А. Художественное творчество в детском саду. М.: Просвещение, 1994. 170 с.
8. Выготский Л. С. Мышление и речь. Москва-Ленинград: Соцэкгиз, 1934. 362с.
9. Волынкин В. И. Художественно-эстетическое воспитание и развитие дошкольников. Ростов на Дону: Феникс, 2007. 441 с.
10. Вундт В. Введение в психологию = Einführung in die Psychologie. Москва: КомКнига, 2007. 168 с.
11. Гальперин П.Я. Методы обучения и умственное развитие ребенка. Москва, 1985. 45с.
12. Гибсон Дж. Экологический подход к зрительному восприятию Москва: КоЛибри. 1988. 464 с.
13. Грабенко Т.М., Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Коррекционные, развивающие и адаптирующие игры. — Санкт-Петербург.: Детство-Пресс, 2004. 64 с.

14. Грановская Р. М. Элементы практической психологии. Ленинград: ЛГУ, 1998. 156 с.
15. Зинченко В.П. (соавторы: Величковский Б.М., Лурия А.Р.) Психология восприятия. Москва: МГУ, 1973. 247 с.
16. Казакова Т. Г. Теория и методика развития детского изобразительного творчества: учеб. пособие для студентов. Москва: Владос, 2006. 255 с.
17. Игнатъев Е. И., Лебедева Л.Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий. Санкт-Петербург: Речь. 2005. 280с.
18. Крайг Г. Психология развития 9-е изд. Санкт-Петербург: Питер. 2018. 939 с.
19. Леонтьев А.Н. (ред.) Восприятие и деятельность. Москва: МГУ, 1976. 320 с.
20. Моляко В. О. Концепція творчого сприймання: збірник наукових праць. Житомир: ЖДУ ім. І.Франка, 2008. С.7-14.
21. Моїсеєва, Л. М. Проблема розвитку особистості і артпсихологія / Л. М. Моїсеєва // Прикладна психологія і психоаналіз. - 2007. - № 2
22. Мюллер И. К сравнительной физиологии чувства зрения человека и животных (нем.). Лейпциг, 1826. 50 с.
23. Новик, І. П. Арт-терапія в соціальній реабілітації неповнолітніх / І. П. Новик // Соціальна робота. - 2008. - № 4. - С. 55-56
24. Носова, Е. С. Застосування методів арт-терапії в роботі Центру соціального обслуговування населення / Є. С. Носова // Працівник соціальної служби. - 2009. - № 2
25. Павлов И. П. Избранные труды / И. П. Павлов; ред. Э. А. Асратяна. Москва: АПН РСФСР, 1951. 464 с.
26. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. — Москва: Просвещение. 1994. 660с.
27. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Москва: Просвещение. 1989. 487с.

28. Сергеевкова О. П. Вікова психологія: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
29. Сеченов И.М. Рефлексы головного мозга. // В кн.: Сеченов И.М., Павлов И.П., Введенский Н.Е. Физиология нервной системы. Избранные труды. Выпуск 1. Под общей редакцией академика К.М. Быкова. Москва: Государственное издательство медицинской литературы., 1952. с. 151
30. Скрипченко О. В., Волинська Л. В., Огороднійчук З. В. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник. Київ: Просвіта, 2001. 99 с.
31. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. Київ: Рад. Школа, 1976. 425с.
32. Ушинский К. Д.Русская школа / Сост., предисл., коммент. В. О. Гусаковой / Отв. ред. О. А. Платонов. Москва: Институт русской цивилизации. 2015. 688 с.
33. Флерица Е. А. Основные принципы художественного воспитания детей. Москва. 2009. № 7. С. 8-13.
34. Шиффман Х.Р. Ощущение и восприятие (Sensation and Perception. AnIntegratedApproach)Перевод: З. ЗамчукСанкт-Петербург: Питер, 2003.- 928 с.
35. Якобсон П. М. «Эмоциональная жизнь школьников». Москва:Просвещение. 1966. 290 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Діагностика сприймання Л. Ф. Тіхомірової

Мета: діагностувати точність та швидкість сприймання молодших школярів

Інструкція:

Перекопіюй графічне зображення в таблицю на 100 клітинок і порахуй:

Скільки разів зустрічається знак «плюс» (+)?

Скільки разів зустрічається знак «мінус» (-)?

Скільки разів зустрічається знак «ділення» (:)?

Скільки разів зустрічається знак «дорівнює» (=)?

Скільки разів зустрічається знак «множення» (x)?

Скільки разів зустрічається знак точка (.)?

Математичне визначення рівнів:

Сума точно відтворених графічних зображень за певний час (3 хвилини) дорівнює:

0-21 – низький рівень;

22-41 – середній рівень;

42-62 – високий рівень.

Методика «ДІАГНОСТИКА ОБ'ЄМУ СПРИЙМАННЯ»

Мета: діагностувати об'єм сприймання у дітей молодшого шкільного віку»

На аркуші паперу написано крупними літерами:

10 слів (з 4-8 літер кожне)

10 трьохзначних чисел

10 малюнків (книга, ручка, яблуко, чашка, ложка, квадрат, зірка, молоток, годинник)

Все це необхідно розташувати горизонтальними рядами в будь-якому порядку.

Інструкція: Подивись на аркуш паперу, на якому є слова, числа та картинки. На своєму аркуші після ознайомлення з інформацією протягом 1 хвилини запишіть, що змогли сприйняти, обов'язково точно.

Оцінка результатів: Нормальне сприймання -7+, -2 об'єкта

Методика «ПОШУК ІНФОРМАЦІЇ»

Мета: діагностувати особливості сприймання молодших школярів.

Учню пропонується таблиця на 100 клітинок, яка заповнена цифрами. Завдання – підрахувати, скільки разів зустрічається кожне число від 0 до 9. Фіксується час, за який учень підраховує, скільки разів зустрічається 0, потім 1, потім 2 тощо.

4	3	2	8	2	3	6	5	9	1
7	5	7	6	6	5	9	0	8	5
3	1	0	1	3	4	0	6	5	1
7	2	4	1	0	6	2	3	7	1
6	5	4	4	3	8	8	3	1	3
8	0	0	3	2	1	5	4	9	5
0	7	6	3	2	6	3	8	2	9
6	1	7	6	9	5	8	5	9	0
7	4	1	7	5	3	9	2	3	4
6	3	0	7	6	9	1	0	9	1

Оцінка результатів: Проводиться в цілому по класу. Відкидаються 25% кращих і гірших результатів. Інші 50% складають учні з середнім сприйманням. Неправильний підрахунок або більш повільний є показником про зниження сприймання.

Результати за методиками до проведення психокорекційної роботи

Респонденти	Методика «Діагностика сприймання молодших школярів»	Методика «Діагностика об'єму сприймання»	Методика «Швидкість сприймання»
Респондент 1	23	16	4.13.18
Респондент 2	17	6	5.07.12
Респондент 3	38	20	3.53.42
Респондент 4	31	16	4.07.56
Респондент 5	26	8	5.22.31
Респондент 6	47	22	3.23.49
Респондент 7	24	9	4.29.35
Респондент 8	43	19	3.20.13
Респондент 9	17	5	5.16.02
Респондент 10	26	13	4.27.41
Респондент 11	31	15	4.40.33
Респондент 12	34	15	3.56.49
Респондент 13	29	14	4.02.56
Респондент 14	20	6	5.43.55
Респондент 15	29	17	4.13.28
Респондент 16	45	21	4.06.14
Респондент 17	32	16	3.53.57
Респондент 18	18	5	4.53.47
Респондент 19	43	21	4.15.47
Респондент 20	23	6	4.39.41
Респондент 21	28	14	4.11.34
Респондент 22	47	22	3.18.32
Респондент 23	33	16	3.51.45

Респондент 24	47	23	3.22.43
Респондент 25	39	19	4.04.36
Респондент 26	43	21	3.41.09
Респондент 27	37	17	4.41.01
Респондент 28	45	21	3.31.43
Респондент 29	34	16	4.02.13
Респондент 30	16	5	5.04.28
Респондент 31	18	6	5.51.43
Респондент 32	27	9	3.55.19
Респондент 33	48	23	3.24.26
Респондент 34	40	18	3.46.16
Респондент 35	24	5	5.16.43
Респондент 36	42	22	4.03.27
Респондент 37	30	15	3.55.43
Респондент 38	21	6	3.49.19
Респондент 39	27	11	4.58.34
Респондент 40	43	19	3.17.38
Респондент 41	20	5	3.59.21
Респондент 42	35	17	3.2812.
Респондент 43	44	22	4.13.50
Респондент 44	16	4	4.52.32
Респондент 45	43	21	3.18.47
Респондент 46	23	6	5.39.22
Респондент 47	27	10	4.44.52
Респондент 48	22	5	5.01.19

Результати за методиками до проведення психокорекційної роботи

Респонденти	Методика «Діагностика сприймання»	Методика «Діагностика об'єму сприймання»	Методика «Швидкість сприймання»
Респондент 1	26	17	4.16.47
Респондент 2	23	6	5.05.34
Респондент 3	38	19	3.57.43
Респондент 4	36	17	4.06.36
Респондент 5	28	9	5.20.38
Респондент 6	48	23	3.13.49
Респондент 7	30	11	4.25.31
Респондент 8	45	21	3.19.13
Респондент 9	18	4	5.09.21
Респондент 10	26	12	4.17.51
Респондент 11	38	16	4.33.13
Респондент 12	42	21	3.23.44
Респондент 13	34	15	4.04.29
Респондент 14	19	5	5.36.27
Респондент 15	31	18	4.11.23
Респондент 16	45	22	3.59.14
Респондент 17	36	16	3.57.36
Респондент 18	24	8	4.48.13
Респондент 19	47	23	4.12.25
Респондент 20	26	7	4.24.57
Респондент 21	30	14	4.02.34
Респондент 22	50	24	3.21.37
Респондент 23	33	17	3.44.41
Респондент 24	51	22	3.20.43

Респондент 25	43	20	3.47.36
Респондент 26	47	23	3.40.09
Респондент 27	41	18	4.29.13
Респондент 28	46	22	3.26.48
Респондент 29	39	16	4.22.02
Респондент 30	19	6	4.58.43
Респондент 31	20	5	5.31.56
Респондент 32	34	12	3.50.45
Респондент 33	47	23	3.21.26
Респондент 34	44	18	3.39.23
Респондент 35	30	7	5.06.43
Респондент 36	44	24	4.04.17
Респондент 37	39	15	3.43.52
Респондент 38	24	8	3.45.38
Респондент 39	32	13	4.41.34
Респондент 40	45	22	3.15.31
Респондент 41	23	5	3.54.28
Респондент 42	39	18	3.24.42
Респондент 43	48	22	4.07.51
Респондент 44	20	5	4.43.32
Респондент 45	48	23	3.10.45
Респондент 46	27	8	5.31.32
Респондент 47	33	12	4.37.52
Респондент 48	28	7	5.04.19